

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

МАРЧУК Катерина Анатоліївна

УДК 821.161.2:82

НАРАТИВНІ СТРУКТУРИ «ПОВІСТІ ВРЕМ'ЯНИХ ЛІТ»

10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі українського літературознавства та компаративістики Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: - доктор філологічних наук, професор
БІЛОУС Петро Васильович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри українського літературознавства
та компаративістики

Офіційні опоненти: - доктор філологічних наук, професор
СЛІПУШКО Оксана Миколаївна,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри історії української літератури
та шевченкознавства;

- кандидат філологічних наук
МИШАНИЧ Ярослав Олексійович,
Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України,
науковий співробітник відділу української
давньої літератури.

Захист відбудеться «30» березня 2015 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.178.01 в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури імені Т. Г.Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий «23» лютого 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Нога

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасна вітчизняна медієвістика порушує ряд актуальних проблем, пов'язаних із дослідженням пам'яток давнього українського письменства. Останнім часом актуалізувалося та вийшло на перший план питання нового прочитання та інтерпретації добре відомих, знаних творів, які, здавалося б, уже достатньо досліджені і не потребують особливого наукового зацікавлення. У зв'язку з оновленням методологічної бази українського літературознавства з'явилася необхідність по-новому дослідити текст «Повісті врем'яних літ» як однієї з найвагоміших пам'яток давньої української літератури.

«Повість врем'яних літ» була об'єктом наукових досліджень багатьох учених. У різні часи до неї зверталися історики літератури С. Бугославський, М. Возняк, М. Грушевський, І. Данилевський, М. Костомаров, М. Котляр, Д. Ліхачов, Л. Махновець, Б. Рибаків, О. Творогов, І. Франко, Д. Чижевський; дослідники поезики середньовічної літератури С. Аверинцев, В. Адріанова-Перетц, М. Брайчевський, В. Горський, А. Дьомін, І. Єрьомін; релігійно-філософський аспект «Повісті врем'яних літ» розкривали Г. Булашев, Л. Гумільов, А. Гуревич, А. Кузьмін, М. Москаленко, Б. Рибаків, О. Творогов та ін.

У сучасній літературній медієвістиці вивченням художніх особливостей «Повісті врем'яних літ» займаються О.Александров, П. Білоус, М. Вишина, Т.Гімон, О. Сліпушко, В.Сулима, М. Сулима, О. Шайкін, В. Шевчук, В. Яременко, Л. Ярошенко та ін.

Однак широкий спектр опублікованих робіт не знижує актуальності подальших досліджень літопису. Наразі активно відбувається процес переосмислення середньовічних творів шляхом використання у їх дослідженні нових методологічних практик. Однією з них є наративна інтерпретація «Повісті врем'яних літ», мета якої – дослідження способів викладу матеріалу. При цьому зміст відходить на другий план, а особливої ваги набуває текстова матерія. Це сприяє вивченню художності твору, чому досі у літературознавстві приділялася незначна увага. Літопис варто розглядати не тільки як історичну інформацію, а передусім – як літературний твір середньовічного типу, художність якого виявляється і на структурному рівні.

Текст «Повісті врем'яних літ» досить строкатий, оскільки у його створенні брали участь різні автори, кожен із яких, з огляду на час, у якому жив, культурний та письменницький досвід, політичні чи релігійні вподобання, мав свою індивідуальну манеру письма. Отже, у межах загального наративу літопису можна виділити певну кількість оповідей, які різняться між собою не лише за змістом, а й за структурою, оскільки являють собою наративні утворення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана як складова частина комплексної роботи кафедри українського літературознавства та компаративістики Житомирського державного університету імені Івана Франка «Історична поезика української літератури», затвердженої вченою радою університету (протокол №2 від 26. 09. 2003 р.). Тема дисертації «Наративні структури «Повісті врем'яних літ» затверджена на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол №5 від 24. 12. 2010 р.) та на засіданні бюро наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол №2 від 05. 05. 2011 р.).

Мета дисертаційної роботи – дослідження наративних структур у «Повісті врем'яних літ» і виявлення через них особливостей авторської свідомості та художньої специфіки літописного жанру.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

1. Визначити теоретичні основи дослідження.
2. Узагальнити підходи дослідників до аналізу оповідної структури художнього твору і виробити методику дослідження літописного тексту.
3. Розглянути проблему авторства «Повісті врем'яних літ» крізь призму наратології.
4. Визначити функціональну роль та способи вияву оповідача в літописному тексті.
5. Виявити і проаналізувати наративні структури «Повісті врем'яних літ».

Об'єктом дослідження є літописна пам'ятка XII ст. – «Повість врем'яних літ».

Предмет дослідження – наративні структури «Повісті врем'яних літ».

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці західноєвропейських філософів, представників структурно-семіотичного методу (П. Баррі, Р. Барта, Й. Брокмейера Г. Гадамера, Ж. Дерріди, У. Еко, Ю. Лотмана, В. Проппа, М. Хайдеггера), дослідників середньовічної літератури (О. Александрова, П. Білоуса, М. Возняка, І. Єрьоміна, Д. Ліхачова, О. Мишанича, Д. Наливайка, Ю. Пелешенка, О. Потебні, Б. Рибаківа, О. Сліпушко, М. Сулими, О. Творогова, П. Толочка, І. Франка, Д. Чижевського, О. Шайкіна, А. Шахматова, В. Шевчука, В. Яременка та ін), методологічні положення та інструментарій наративної теорії викладені у працях О. Капленко, Л. Мацевко-Бекерської, Ю. Осадчої, І. Папуші, М. Руденка, С. Сіверської, М. Ткачука, О. Ткачука).

Поставлена мета і завдання зумовили застосування ряду **методів дослідження**: описовий, компаративний та порівняльно-історичний методи дозволили дослідити стан розробки наукової проблеми, метод рецептивної естетики сприяв виявленню феномену художнього сприйняття давньоукраїнських літературних пам'яток, наратологічний метод дав змогу дослідити наративні особливості літописного тексту, виявити та охарактеризувати наративні структури «Повісті врем'яних літ».

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що:

- *вперше* в українському літературознавстві виділено основні наративні структури в «Повісті врем'яних літ»;
- *охарактеризовано* типологію інформативних повідомлень;
- *досліджено* сюжетну структуру циклу оповідей, структурні особливості міфопоетичних оповідей,
- *розглянуто* наративні особливості літописних оповідань, композицію літописних повістей;
- *здійснено* спробу дослідити літопис як об'єкт наратології;
- *описано* наративні особливості літописного тексту, способи оприявлення оповідача у художньому світі літопису;
- *розглянуто* проблему авторства «Повісті врем'яних літ» крізь призму наратології, питання літописного хронотопу як наративної категорії.

Теоретичне значення. Результати і висновки дослідження відкривають нові можливості у вивченні питань теорії та історії літератури, зокрема проблеми художньої цінності середньовічних літописів і їх місця в історії української літератури, у формуванні нових підходів дослідження творів, у нових теоретичних та історико-літературних студіях із медієвістики та української літератури в цілому.

Практичне значення полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані у викладанні курсів історії української літератури, теорії літератури, у читанні спецкурсів та проведенні спецсеминарів на філологічних факультетах класичних та педагогічних університетів, у написанні курсових та дипломних робіт, підготовці посібників із теорії літератури та історії середньовічної української літератури.

Апробація та впровадження роботи. Дисертація обговорена на засіданні кафедри українського літературознавства та компаративістики Житомирського державного університету імені Івана Франка, окремі ідеї та висновки дослідження обговорювалися на таких конференціях: 1) Всеукраїнській науковій конференції: «Літературний процес: кордони герменевтики, рецептивної поетики, теорії інтерпретації» (Київ, 2011); 2) Всеукраїнській науковій конференції «Фашенківські читання – діалог і діалогічність в українській літературі» (Одеса, 2011); 3) Міжнародній науковій конференції «Смак літератури / література смаків» (Київ, 2012); 4) Всеукраїнській науковій конференції «Література в контексті культурних студій» (Миколаїв, 2012); 5) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська література в контексті

світової: теоретичний, історичний, методичний та перекладацький аспекти» (Черкаси, 2012); 6) Науково-практичній конференції «Поліфонія української літератури» (Житомир, 2013); 7) XII Міжнародна конференція молодих учених (Київ, 2013); 8) Всеукраїнській науково-практичній Internet-конференції «Особистісне зростання: теорія і практика» (Житомир, 2014).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 8 статтях, опублікованих у фахових українських і зарубіжних виданнях, а також у 3 додаткових публікаціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 176 позицій. Загальний обсяг дисертації становить 173 сторінки, із них 158 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет дослідження, мету та завдання, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення, а також наведено дані про апробацію дослідження, публікації та структуру дисертації.

У першому розділі **«Наратологія як методологічна пропозиція у сучасному літературознавстві»** досліджено можливості методологічного застосування наратології у сучасній літературознавчій науці. Задля цього традиційну схему «автор-твір-читач» актуалізовано в світлі наративної методології, що потенційно засвідчує можливість розширення простору вивчення літературного твору.

Підрозділ 1.1. *«Теорія наративу як наукова проблема»* розкриває актуальність питання комунікативного аспекту художнього твору на вітчизняних та зарубіжних наукових теренах, рівень дослідженості наратології як одного з напрямків дослідження літературних творів.

Вивчення оповіді, її структури має глибокі історичні корені, осмислення оповідності прослідковується ще в роботах Протагора, Платона, Арістотеля. Однак наратологія у класичному розумінні виникла у середині XX ст. в контексті європейського структуралізму та російського формалізму (М. Бахтін, К. Бремен, П. Лаббок, Ю. Лотман, В. Пропп, В. Шкловський та ін.). Саме тоді гостро постала проблема класифікації ознак оповіді в структурі літературно-естетичної комунікації. Стало актуальним дослідження зв'язків між світом, про який розповідається, та світом, який утворюється в результаті цього розповідання, а також особливостей функції певного посередника між ними. З часу оформлення наратології як окремої науки питаннями наративу займалися Ж. Адам, Ж. Женетт, Т. Павел, Дж. Прінс, В. Шмід, а в українському літературознавстві – О.Капленко, Л. Мацевко-Бекерська, Ю. Осадча, М. Ткачук, О. Ткачук, І. Папуша, В. Поліщук, В. Сірук.

Завдяки наративним моделям стало можливим адекватне вивчення тексту. При цьому читачеві надається право шукати самого себе у змісті твору – інтерпретувати, створювати власний образний світ, натомість автор, продукуючи твір, «піднімається» над собою, своїм досвідом, пізнає свій внутрішній світ. Автор додає до твору автобіографічні риси, розкриваючи себе в героєві, визначаючи цим наратора і спосіб нарації, з якою народжується нова реальність. Дистанціювання від подій, описаних у творі, дає можливість автору поглянути на художній світ твору «згори», відчутти себе незалежною субстанцією і змодельовати реакцію реципієнта на запропоновану історію. Для цього він моделює постать посередника – наратора, а читач, у свою чергу, добровільно піддається впливу цього посередника. Наратор дистанціює автора від створеного ним художнього світу та знімає з читача почуття занепокоєння за хибне трактування змісту твору.

Підрозділ 1.2. *«Ключові поняття наратології»* розкриває зміст основних термінів та категорій теорії оповіді. Необхідність уточнення термінологічного апарату викликана фактом «молодості» наратології на українських літературознавчих теренах, існуванням різних поглядів, теорій, які часто перетинаються, викликаючи плутанину у вживанні термінів.

Основними для дисертації стали категорії наративу, наративної стратегії, у межах якої набуло актуальності означення міметичної та дієгетичної оповідей, зовнішньої, внутрішньої,

фіксованої, змінної, множинної, нульової фокалізації, цитованого, наратизованого та транспонованого дискурсів. Крім того, особливого зацікавлення набули категорії автора, нарататора та наратора (всезнаючого, прихованого, відсутнього, втручального, екстрадієгетичного, інтрадієгетичного: гетеродієгетичного, гомодієгетичного).

Після теоретичного освоєння вітчизняними науковцями методологічного інструментарію наратології дедалі більшої популярності набули практичні дослідження оповідних особливостей художніх текстів. У підрозділі 1.3. «Вивчення наративних структур» викладено короткий аналіз вивчення наративних структур художніх текстів українськими літературознавцями: П. Білоусом, О. Веретюк, А. Горбань, О. Капленко, Л. Мацевко-Бекерською, Н. Мафтин, Ю. Осадчою, В. Поліщук, В. Сірук, М. Ткачуком, О. Ткачуком, з'ясовано значення цих досліджень для сучасного українського літературознавства.

Дисертант вважає, що наратологія зберегла кращі традиції українських літературознавчих студій та відкрила нові шляхи до дослідження художнього твору. Застосування наративної методологічної практики при дослідженні «Повісті врем'яних літ» дозволяє розглядати її не тільки як історичний документ, а й як самодостатній літературний твір, художність якого підтверджується і на структурному рівні.

У другому розділі «**Повість врем'яних літ** як об'єкт наратології» визначено наративні особливості літописного тексту, розглянуто проблему авторства «Повісті врем'яних літ» через ряд оповідальних характеристик, визначено роль, функціональні можливості та способи оприявлення оповідача у художньому світі літопису, а також описано специфіку функціонування літописного хронотопу як наративної категорії.

Підрозділ 2.1. «*Наративні особливості літописного тексту*» розкриває специфіку оповідної природи літописів через художні особливості жанру. З огляду на це літопис є наративом, оскільки являє собою розповідання наратором однієї або кількох подій, які спрямовані на сприйняття їх читачем. Однією із характерних особливостей літопису є неоднорідність подієвої наповненості літопису, наявність різностильових елементів (П. Білоус, М. Возняк, Д. Ліхачов, О. Шахматов, В. Яременко). Тому наративне структурування «Повісті врем'яних літ» великою мірою відрізняється від традиційного, в його основі лежить не хронологічний принцип, а оповідні характеристики твору. Особливості викладу дозволяють виділити у межах наративної структури літопису такі складові елементи: інформативні повідомлення, літописні оповідання, міфопоетичні оповіді, цикли оповідей та літописні повісті.

У наративному оформленні подій літопису простежується домінування дієгезису над мімезисом, що пояснюється високою концентрацією подій, які лежать в основі твору. Задля їхнього детального відтворення автор вдається до стискання часу, короткого переповідання змісту ситуацій, уникаючи описовості та деталізації. Дієгетизація художнього викладу дозволяє читачеві співпрацювати з автором, який лишає для нього вільне поле для сприймання. Певні недовомленості, натяки є своєрідним кодуванням інформації. Завдання читача полягає у творчому розкодуванні, яке залежить як від особливостей його психічних властивостей, так і від бажання та можливостей пошуку. Крім того, кладучи в основу художнього викладу дієгезис, автор створює широке подієве полотно, на тлі якого чітко виділяються найбільш значимі події, оформлені міметично. Такі частини інсценізують для читача семантично значимі ситуації, сприяють доказовості та переконливості оповіді.

Літопис фіксує значну кількість подій, втискаючи їх у порівняно невелике текстове полотно. Головним принципом художнього викладу тут є хронологічна послідовність та встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, натомість набагато менше уваги приділяється психологічним характеристикам персонажів. Тому є необхідність говорити про наративну перспективу оповіді. Оскільки автор вносить до літопису лише те, що бачив на власні очі, чув від інших людей або дізнався з легенд, то певна кількість ситуацій опиняється поза колом його обізнаності. Крім того, літописний жанр вимагає чіткої структуризації та послідовного

викладу матеріалу, внаслідок чого якась частина інформації знаходиться поза наративом. Автор обмежує виклад матеріалу певними логічними рамками, передбачивши можливість виникнення асоціативних оповідей, які, з огляду на особливості жанру, можуть бути надлишковими. Отже, існують певні перцептивні та концептуальні обмеження щодо ведення оповіді.

В оповіді домінує наратизований дискурс, переважна більшість інформації передана словами наратора. При цьому авторська суб'єктивна думка перебуває над текстом, формуючи єдино можливу точку зору на перебіг історичних подій. Разом із тим частина літописного матеріалу оформлена у вигляді цитованого дискурсу, що повністю виключає можливість транспонованого оформлення висловлювання у межах певної оповіді. Цитування діалогів наближає читача до художнього виміру, в межах якого розгортаються описані події.

У підрозділі 2.2. *«Проблема авторства «Повісті врем'яних літ» крізь призму наратології»* розглянуто особливості творення художнього тексту в умовах середньовічної літературної традиції, досліджено полінаративність твору через належність певних частин твору авторству конкретних літописців. Існує чимало гіпотез щодо кількості авторів «Повісті врем'яних літ». В. Яременко стверджує, що найдавніший руський літопис у кінці 30-х років XI ст. був започаткований Іларіоном Київським – першим українським митрополитом, автором «Слова про Закон і Благодать». Серед редакторів «Повісті врем'яних літ» він називає ігумена Івана, який після смерті Никона здійснив другу редакцію літопису, довівши події до 1093 року. Третю його редакцію здійснив Нестор, який уклав своєрідну «хрестоматію» середньовічної літератури, «конспект» з фіксуванням подій, цитатами, авторськими роздумами та коментарями, дав літопису назву, яка збереглася і донині. У наукових дискусіях і досі звучить питання причетності ігумена Видубицького монастиря Сильвестра до написання літопису. В. Яременко дотримується думки, що саме Сильвестр після Нестора продовжив роботу над літописом, створив нову редакцію на замовлення князя Володимира Мономаха (у кінці найдавнішого Лаврентіївського списку та Радзивілівського літопису є приписка, в якій сам Сильвестр вказує на свою причетність до написання літопису). П. Толочко заперечує активну авторську позицію Сильвестра і стверджує, що приписка з його іменем була додана до літопису після його закінчення, у той час, коли Сильвестр був переяславським єпископом. Визначити імена усіх авторів літопису неможливо, однак, крім загальновідомих Никона (Іларіона), Нестора та Сильвестра, можемо знайти й інші імена – поета Яня (за свідченням Нестора, він додавав до літопису поетичні оповідання, які належали поету Яневі), письменника Василя (Нестор включив до літопису його повість про осліплення князя Василька Теребовлянського). Це автори, імена яких були відомі на той час, однак чимало текстів належали перу анонімів, особу яких встановити тепер практично неможливо.

Підбір наративних засобів для репрезентації оповіді напряму залежав від усталеної в той час літературної традиції, у рамках якої творилося літописання. Давній письменник не прагнув до оригінальності або індивідуальності, він міг бути як автором твору, так і його редактором або переписувачем. Однак, незважаючи на безапеляційність правил написання середньовічних творів, кожен літописець працював у власній індивідуальній манері, створював (свідомо чи підсвідомо) свій стиль, розробляв власну наративну стратегію. За таких обставин літопис, створений протягом сотні років багатьма авторами, став полінаративним. Вільне поводження з текстом попередника не дозволяє назвати авторство літопису партнерським. Літописець редагував, переструктурував, дописував текст попереднього автора, змінюючи, таким чином, і наративну структуру літопису, підганяючи її під власні уявлення щодо формування літописного матеріалу. Кожен автор створював окремий наратив, керуючись певною метою, використовуючи власний життєвий та письменницький досвід, доступні йому джерела. При цьому він суб'єктивував матеріал, підсвідомо розставляючи акценти, надаючи інформації того чи іншого значеннєвого відтінку, моральної оцінки. Тому створення двома авторами абсолютно однакових оповідей неможливе навіть за умови ідентичності завдань, поставлених перед ними, доступності одного і того ж

матеріалу. Давній творець свідомо обирає позицію наратування, залежно від поставленої мети вона могла бути стверджувальною, повчальною, викривальною, хвалебною та ін.

Попри доволі специфічний статус автора у давній літературі, він усе ж входить до класичного ланцюжка «автор – твір – читач», є координатором та провідником читацької свідомості у межах художнього твору.

Підрозділ 2.3. *«Оповідач у художньому світі літопису»* розкриває особливості моделювання постаті наратора у середньовічному художньому творі. Він утілює звернення від імені автора, який прагне перенести описані події в особистий простір читача та очікує відповідного сприймання. У наративній площині середньовічного твору наратор стоїть між автором (віддаляє зображені події від його особистого життя, знімає з нього відповідальність за суб'єктивне трактування подій, оцінює ставлення до певних історичних епізодів) та читачем (дозволяє йому піднятися над смислом твору, нівелює можливість неправильного тлумачення первинного змісту твору) і створює своєрідну дистанцію між ними, сприяючи творчому діалогу. Середньовічний читач приймає пропоновані «правила гри», за якими він має слідувати за оповідачем по усіх сторінках літопису, то «впритул» наближаючись до наратованих подій, то віддаляючись від них на відстань «пташиного польоту».

З огляду на наративні особливості літописного тексту у його межах виділено постаті екстрадієгетичного та інтрадієгетичного нараторів. У свою чергу інтрадієгетичний наратор, залежно від ступеня близькості до подій, про які розповідає, може виявляти себе з різною мірою гетеродієгетичності та гомодієгетичності.

Інтрадієгетичний наратор функціонує у межах художнього світу, тому він сприймається як очевидець або учасник подій, відповідно, міра довіри читача до нього досить висока. Його оповідь насичена подробицями висвітлення подій, діалогами та монологіями дійових осіб, що свідчить про близькість до наратованих подій. Гетеродієгетичний наратор перебуває у межах подієвого світу літопису, однак не бере безпосередньої участі у подіях, про які розповідає. Він не вступає у взаємодію із персонажами твору, але постійно перебуває поряд із ними, стаючи свідком усіх ключових ситуацій літопису. Така близькість дозволяє детально відтворювати ці ситуації у тексті, цитувати висловлювання дійових осіб. Однак гетеродієгетичний наратор не виявляє себе в тексті як активний учасник цих подій, він лише свідок, спостерігач. Натомість у межах подієвого світу не лише знаходиться, а й активно оприявлює себе гомодієгетичний наратор, підтверджуючи правдивість та актуальність наратованих подій.

Наявність у літописному тексті одразу кількох нараторів не порушує його загальної цілісності, оскільки серед них є головний, той, який веде наратив, є об'єднуючим для інших і підтримує структурну цілісність твору. У *«Повісті врем'яних літ»* це екстрадієгетичний наратор. Він перебуває за межами фікційного світу, він темпорально та морально далекий від подій, про які веде мову. Його наратування поспішне, нав'язливо-об'єктивне, воно спрямоване на переконання читача у достовірності викладених фактів і не залишає часу на сумніви. Він *«скоромовкою»* наратує про розподіл земель між Ноєвими синами, змішання мов та розселення слов'ян, заснування Києва, політичний та культурний устрій племен, які згодом увійдуть до складу Київської Русі. Наратор дещо змінює стиль оповіді після того, як *«в ряд покладено числа»*. Тепер його оповідь ділиться на короткі сегменти, кожен із яких включає повідомлення про події, які мали місце в історії Київської Русі впродовж одного року. Найчастіше це реєстрація народження або смерті князів, духовних осіб, заснування церков та монастирів, явищ природи, військових походів, поразок та перемог. Ці повідомлення документальні та фактологічні, позбавлені описовості та деталізації. Екстрадієгетичне наратування забезпечує цілісність, ідейну та художню витриманість літопису. Множина коротких повідомлень утворює наративну мережу, яка покриває увесь літопис, являє собою хронологічну таблицю історії Київської Русі.

У підрозділі 2.4. *«Літописний хронотоп як наративна категорія»* розкрито особливості функціонування хронотопу у давньоукраїнському тексті.

Жанрові характеристики літопису вже від початку пов'язані з темпоральними особливостями мислення періоду Київської Русі, тому літописний час стає однією із ключових категорій у відтворенні наративної стратегії давнього тексту. Для філософської думки того періоду характерним був дуалізм у сприйнятті і тлумаченні часу. У свідомості середньовічної людини паралельно існували лінійне (від «створення світу» до «кінця світу») та циклічне (колообіг днів тижня, християнських свят) сприйняття часу. П. Білоус вказує на існування образів міфологічного, епічного та середньовічного часу в давніх текстах. Усі три часові вектори знаходять своє відображення на сторінках твору, існують паралельно, відповідно до художніх особливостей літопису.

Дослідники давньої літератури (Д. Ліхачов, Л. Смирнова, П. Білоус) виділяють ряд характерних особливостей літописного часу, серед яких: цілісність, незворотність, лінійність, замкнутість. Цілісність літописного часу виражається у хронологічному підході до оформлення подій. Літописець стежить за тим, щоб жоден рік не лишився «поза кадром», при цьому рівень подієвої наповненості повідомлень неважливий. Лінійність часу забезпечується порічним викладом матеріалу, створенням єдиного подієвого ланцюжка, який має початок, хронологічно визначені відрізки, але не має кінця, з огляду на додавання нових і нових повідомлень. Розвиток дії відбувається за єдино можливим напрямком: минуле–теперішнє–майбутнє. Лінійний, незворотний рух часу в творі унеможливорює повернення до раніше викладеного, попередній рік змінюється наступним, минуле через теперішнє рухається до майбутнього. Літописний час хоч і характеризується замкненістю, однак ця замкненість на рівні усього твору видається досить відносною, оскільки внесення до літопису нових записів розмикає час, відтягує закінчення історії. Оповіді мають різний темп наратування. В одних події одного року вкладаються у кілька коротких речень (тут час спресований та замкнений), в інших – розгортаються на кілька сторінок тексту (час тут тягнеться повільно, інколи він майже нерухомий або й зупинений), що свідчить про залежність тягlosti часу від способу наративного оформлення матеріалу.

Художній простір у «Повісті врем'яних літ» виражається головним чином через рух – численні переміщення в просторі. Це різноманітні переходи та переїзди, переважно військового характеру, а також опис географічних територій, які були метою завоювання. У таких описах немає широких пейзажних замальовок, це не картини, які зображують географічний контекст подій, а схематизована карта, де відзначені окремі географічні точки, прокладені маршрути. Але якраз таке просторове бачення знімає ефект хаотичних переміщень, безсистемного руху територіями. На такій «карті» чітко видно означені численними походами кордони Києворуської держави, найменші їхні коливання та зміни. «Погляд згори» мав би посилити ефект єдності величезних територій у єдине політичне ціле з центром у Києві. Крім того, літописець-християнин моделює символічний план оповіді – єдину просторову схему, яка існує в одному лише варіанті і є універсальною для всіх представників християнської віри.

У третьому розділі «**Структурування оповідності у «Повісті врем'яних літ»**» розкрито особливості функціонування складових елементів наративної структури літопису. Розділ складається із п'яти підрозділів, кожен із яких містить детальну характеристику однієї із структурних одиниць літописного наративу: інформативних повідомлень, літописних оповідань, міфопоетичних оповідей, циклів оповідей або літописних повістей.

У підрозділі 3.1. «*Типологія інформативних повідомлень*» розкрито жанрові особливості, функціональне призначення інформативних повідомлень як структурної одиниці літописного наративу. Інформативні повідомлення – частина оповіді, яка містить короткі відомості про певні події, основною їх властивістю є лаконізм, протокольність викладу, точність дат, імен, географічних назв. Стислість форми інформативних повідомлень не впливає на вагомість їхнього змісту. Часто вони фіксують події державного значення – військові походи, битви, народження та смерті князів, зміни в княжінні, однак літописець не надає їм ширшого текстового виявлення, а залишає функціонувати в літописі у вигляді інформативно замкнутих у собі наративних утворень.

Лаконізм інформативних повідомлень зумовлює специфічний стиль оформлення оповідного матеріалу. Тут немає розлогих наративних описів із великою кількістю деталей, міметичного драматизованого письма, натомість дієгетичне оформлення матеріалу надає оповіді динаміки за рахунок «стиснення» хронотопу та «монтажу» подій, другорядних щодо основного задуму твору. Інформативні повідомлення розміщені в літописі у хронологічному порядку, при цьому жоден рік не залишається поза увагою літописця, не упускається, а фіксується навіть за відсутності вагомої інформації. Тому саме інформативні повідомлення забезпечують «стрункість» хронологічного ряду літопису, заповнюють інформаційним пунктиром «порожні» або «напівпорожні» сторінки, з'єднують між собою розгорнуті міметичні оповіді.

Інформативні повідомлення різняться між собою структурою та повнотою подієвого наповнення. У межах літописного наративу функціонують три типи повідомлень: «порожні», стислі, поширені. До складу «порожніх» повідомлень входить лише стала словесна формула «в лѣто» та цифрове позначення певного року. Такі повідомлення відтінюють головну інформацію, роблять її більш значимою, чіткішою. Крім того, вони виконують функцію інформативно-асоціативних містків, які з'єднують між собою події, описані у літописі, та події, які не увійшли до його складу, однак так чи інакше пов'язані з ними. Стислі повідомлення, крім сталої словесної формули та цифрового позначення певного року, містять інформацію про одну або дві події. Зазвичай це згадки про початок княжіння, народження або смерть представників княжого роду, будівництво храмів, природні знамення, перепоховання святих. Ці повідомлення переважно замкнені, вони заповнюють інформаційні прогалини подієвим пунктиром, що надає текстові динаміки, підтримує цілісність та системність літописного наративу. Для поширеного типу інформативних повідомлень характерною є наявність двох або кількох подій, які сталися протягом року. Такі повідомлення дозволяють проводити семантичні паралелі між подіями, шукати причинно-наслідкові зв'язки. Це вже не замкнуті у собі повідомлення зі стислим змістом, а відкриті, пов'язані внутрішніми та зовнішніми зв'язками з іншими ланки єдиного наративного ланцюжка.

У підрозділі 3.2. *«Структурні особливості міфопоетичних оповідей»* ідеться про походження, функціональне призначення та структурне наповнення тих частин літопису, в основі яких лежать фольклорні джерела (усні народні перекази, історії очевидців, дружинна поезія та ін.), які, за браком іншої інформації, через політичні або художні уподобання літописця стали матеріалом, із якого виростили фрагменти історії Київської Русі. Міфопоетичні оповіді функціонують у літописі автономно, не втручаючись у хронологічний перебіг подій, проте, будучи своєрідними наративними «ліричними відступами», розкривають часто складні, історично та політично суперечливі обставини. Дещо відрізняється наративне оформлення тих оповідей, джерелом яких стала дружинна поезія. Кожна подія тут оформлюється як окреме речення, яке відділяється від інших сполучником «і» або «а». Таким чином низка окремих, але послідовних подій надійно сполучаються між собою у зв'язну розповідь, яка набуває поетичного, ритмічного звучання. Завдяки такому наративному оформленню строката за своїм змістом оповідь сприймається цілісно і послідовно.

Міфопоетичні оповіді, у порівнянні з іншими структурними одиницями літописного наративу, характеризуються сюжетністю. Наявність великої кількості деталей та прямої мови дійових осіб міметизує оповідь, розгортає її, унаочнює, надає «голосу». Вони відіграють роль сюжетно-змістових центрів літопису, оскільки не фіксують, а ілюструють історичні моменти, не «прокручують» їх перед очима читача, а «інсценізують», «розігрують у ролях», залучаючи при цьому велику кількість деталей. Підбираючи та шліфуючи доступний йому матеріал, автор іноді вміщує його до літопису без змін, погоджуючись із викладеним там трактуванням подій. Проте часто він супроводжує фольклорні історії власними коментарями, коригуючи зміст, надаючи їм дидактично-моралізаторського характеру, перетворюючи фольклорний матеріал у повчальні історії.

У підрозділі 3.3. «*Літописне оповідання з погляду наратології*» характеризується літописне оповідання як структурна одиниця літописного наративу. Літописні оповідання – розгорнуті міметичні оповіді про державотворчі моменти в історії Київської Русі, функціонально вони відіграють роль основних виразників теми та ідеї твору, яка розгортається послідовно, плавно перетікаючи від одного повідомлення до іншого. Особливістю літописного оповідання, як і інформативного повідомлення, є фактологічність, документальність викладу – оповідь завжди будується на основі певного факту або набору фактів, однак матеріал літописного оповідання значно ширший за обсягом, більш деталізований, сюжетний, з ширшим використанням джерел оповіді. Літописні оповідання, на відміну від інформативних повідомлень, навпаки, сповільнюють, розгортають оповідь завдяки міметичному оформленню матеріалу, сюжетності викладу. У літописних оповіданнях простежується «авторський почерк», який виявляється у різних способах побудови сюжету, застосуванні позасюжетних елементів, в індивідуальних особливостях наратування.

У підрозділі 3.4. «*Сюжетна структура циклу оповідей*» ідеться про різновид наративних одиниць – цикли оповідей. У літописі це група різнорідних наративних елементів, тематично пов'язаних між собою у розгорнуті, цілісні, сюжетно витримані історії. Оповідний матеріал, об'єднаний у цикли, не можна вважати механічною сумою історичних відомостей. Усі вони системно організовані на художньому та ідеологічному рівні. Така організація стає можливою завдяки наявності у таких групах сюжетного центру – ключової постаті, навколо якої групуються історичні події, яка надає динаміки сюжету. Таким чином, цикли оповідей, пов'язані між собою єдністю об'єкта оповіді та рядом внутрішніх зв'язків, об'єднуються в літописні біографії. Вони характеризуються досить розгалуженою структурою – містять оповіді, різні за обсягом, стилем наратування, джерелами походження. Літописні біографії акумулюють усі відомості про значимих людей часів Київської Русі, дозволяють побачити їхні цілісні образи та визначити місце у політичній системі Київської Русі.

Аналіз циклів оповідей, пов'язаних із іменами князів Олега, Ігоря, Ольги, Святослава та Володимира, дозволяє виділити ряд особливостей. Цикли оповідей про Володимира та Ольгу мають видимі точки перетину на межі християнство-язичництво. Крім того, оповіді, які входять до їхнього складу, досить самостійні і пов'язані між собою переважно наявністю спільного об'єкта оповіді. Літописні біографії князів-язичників – Олега, Ігоря, Святослава – становлять собою певну наративну єдність, оскільки побудовані за єдиною сюжетною схемою: усі вони успішні воєначальники, підкорювачі племен, завойовники земель, здобувають перемоги у сутичках з греками, отримують данину від Візантійської імперії, однак усі вони незабаром гинуть, і то «не своєю смертю». Кожен із князів на початку історії отримує певне «застереження», проте ігнорує його, за що платить власним життям.

У підрозділі 3.5. «*Композиція літописних повістей*» ідеться про специфічний жанр у контексті структури літописного наративу. Літописна повість – це оповідний жанр, утворений на основі короткого повідомлення про смерть того чи іншого князя. Формування повісті як жанру почалося з коротких записів про смерть якихось відомих осіб, найчастіше князів. Структурно такі записи ставали інформативними повідомленнями. Вони містили інформацію про точну дату смерті високопосадовця, констатували факт, що відбувся. З часом до фіксуючих повідомлень стала додаватися інформація про поховання небіжчика, плач за ним. Це уже були набагато ширші оповіді, деталізовані, міметичні. Згодом такі оповіді стали самостійними історіями, розширилися за рахунок інформації про причини та обставини смерті людини, про яку йшлося, коротке повідомлення поступово переросло в некролог. Жанр повісті остаточно сформувався тоді, коли до традиційного некрологу приєдналася широка агіографічна оповідь про передумови смерті князя.

Літописна повість мала на меті дати ідеальний збірний образ правителя, об'єднавши усі чесноти руських князів – милосердя, доброту, братолюбство, мудрість, терпимість, чесність, щирість, розсудливість – у єдиній характеристиці. Схожість князівських характеристик вплинула

на засоби зображення, структуру та загальний стиль оповіді. Автори повістей наповнювали свої тексти готовими словесними формулами, цитатами з відомих джерел, нерідко вони користувалися наперед встановленою схемою. Поступово й зовнішність князів, їхні жести та міміка, манера ведення розмови стали переходити з повісті в повість без суттєвих змін через увесь літопис. І не лише через умови існуючого «літературного етикету», який диктував прихильність до словесних штампів та кліше, а й філософською позицією літописця, який, підсумовуючи загальнолюдський досвід, приходить до висновку про повторюваність життєвих ситуацій, алгоритмів людських дій, клонування характерів та наборів особистісних якостей.

Усі структурні елементи підтримують єдину наративну стратегію «Повісті врем'яних літ», спрямовану на розкриття основної ідеї твору – відтворення та возвеличення історії Київської Русі.

У **висновках** представлено результати дослідження функціонування наративних структур у «Повісті врем'яних літ».

Література періоду Київської Русі й досі залишається недостатньо дослідженою, не втрачають актуальності наукові розвідки, спрямовані на вивчення художності середньовічних пам'яток. «Повість врем'яних літ» – одне з найголовніших свідчень давності української літературної традиції. Цей універсальний літопис розповідає не лише про минулі героїчні події, а й містить філософські роздуми про світове розмаїття, небесну і земну красу. Він стоїть на межі двох епох, поєднує в собі риси минулих та майбутніх культур, тому неодноразово давав початок більшості наступних літописів, слугуючи при цьому своєрідним політичним та літературним зразком.

Вивчення києворуської літератури потребує створення комплексної наукової методології, яка б відповідала її специфічним рисам. Одним із таких методів є наративна інтерпретація твору, що передбачає наявність специфічного категорійно-понятійного апарату та спеціальної структури дослідження.

Теорія оповіді, що оформилась як наука у середині XX століття в Європі, набула значного поширення у світових літературознавчих колах. Українська наукова лабораторія вивчила досвід європейських та американських дослідників і розвинула на вітчизняних теренах власні наратологічні студії, пов'язані із дослідженням комунікативного аспекту художнього твору.

Наратологія дає можливість простежити способи літературного викладу, дозволяє читачеві шукати самого себе у змісті твору, створюючи у свідомості індивідуально окреслену площину фікційної предметності. Таким чином подієвий авторський світ переміщується до цієї площини, але зазнає певних змін завдяки втручання посередника – оповідача. Він гармонізує асиміляцію читача з початково чужою для нього реальністю і сприяє набуттю нового досвіду, підбору аналогій до його власного життєвого багажу. Цей посередник дистанціює від автора створений ним світ, а читачеві гарантує зняття відповідальності за розуміння первинного змісту «неправильно», якщо його прочитання відрізняється від авторської ідеї. До того ж, залежно від емоційного стану читача, текст може сприйматися щоразу по-новому, тобто, наративне прочитання художнього твору відкриває перед читачем невичерпну рецептивну перспективу.

Наративне структурування «Повісті врем'яних літ» залежало від жанрових оповідних особливостей. Літописи – твори колективні, до їх складу увійшли тексти різних авторів, відповідно, можна говорити про наративну різnorodність. Кожен із авторів, який у той чи інший час долучався до роботи над літописом, створив окремий наратив, керуючись певною метою, використовуючи власний життєвий та письменницький досвід, доступні йому джерела. Попри максимальну підпорядкованість існуючим правилам письменницького етикету, він «проживав» увесь зібраний матеріал, «пропускав через себе», накладав на нього суб'єктивний відбиток, підсвідомо розставляв акценти, надавав інформації того чи іншого відтінку, моральної оцінки. Тому створення двома авторами абсолютно однакових оповідей неможливе навіть за умови ідентичності завдань, поставлених перед ними, доступності одного і того ж матеріалу. Середньовічний письменник свідомо обирав спосіб та вид наратування залежно від поставленої

мети. У дисертації простежено, яким чином автор структурував свою оповідь, який тип нарації обирав, щоб чітко і зрозуміло передати основний задум твору

Підбір наративних засобів для репрезентації оповіді залежав від усталеної на той час літературної традиції, в рамках якої відбувалося літописання. Давній письменник не ставив за мету створити оригінальний, не схожий на жодний із існуючих твір, навпаки, він вводив до власного тексту чужі формулювання, цитував авторитетні джерела, вільно розпоряджався доступною йому інформацією. Він міг бути як автором твору, так і його редактором або переписувачем. Однак, незважаючи на безапеляційність та універсальність правил написання середньовічних творів, комбінування авторського тексту з матеріалами з різних джерел, кожен літописець працював у власній індивідуальній манері, створював (свідомо чи підсвідомо) свій неповторний стиль, розробляв власну наративну стратегію, яка відрізнялася від наративних стратегій інших авторів. За таких обставин літопис, створений протягом років багатьма авторами, став «багатоголосим», полінаративним. Вільне поводження з текстом попередника не дозволяє назвати авторство літопису партнерським. Новий літописець редагував, переструктурував, дописував текст попереднього автора, змінюючи, таким чином, і наративну структуру літопису, підганяючи її під власні уявлення щодо оформлення літописного матеріалу.

Наративна стратегія «Повісті врем'яних літ» знаходить своє вираження через цитований та наратизований дискурси, дієгетичний та міметичний тип письма, особливості фокалізації, специфіку хронотопу, через вибір типу наратора. У межах літописного тексту функціонує одразу кілька нараторів, однак літопис при цьому не втрачає цілісності, оскільки в цій поліфонії домінує один потужний і об'єднуючий голос – голос екстрадієгетичного наратора, який спрямовує оповідь, підтримує структурну цілісність твору.

У давній українській прозі простежується певна наративна стратегія, відповідно до якої структурувався весь літописний матеріал. Незважаючи на розгалужену структуру, багатоманітність наратування, беззаперечним залишається той факт, що літопис є єдиною композиційно організованою розповіддю, єдиним ідейним та художнім цілим.

Структура оповідності у «Повісті врем'яних літ» залежала від особливостей творення літописного тексту. Літописи становлять собою компіляції різноманітних за місцем, часом і способом творення текстів, відповідно, мають складну структуру. Особливості викладу у «Повісті врем'яних літ» дозволяють виділити у межах її наративної структури інформативні повідомлення, літописні оповідання, міфопоетичні оповіді, цикли оповідей та літописні повісті. Властивістю інформативних повідомлень є протокольність викладу, точність дат, імен, географічних назв. Вони надають динаміки оповіді за рахунок дієгетичного її оформлення, «стиснення» хронотопу та «монтажу» подій, другорядних щодо основного задуму твору. Крім того, саме інформативні повідомлення забезпечують «стрункність» хронологічного ряду літопису, заповнюють інформаційним пунктиром «порожні» або «напівпорожні» сторінки, з'єднують між собою розгорнуті міметичні оповіді про важливі події з історії держави.

Літописні оповідання, на відміну від інформативних повідомлень, навпаки, сповільнюють, «розгортають» її завдяки міметичному оформленню матеріалу, сюжетності викладу. Літописні оповідання – розгорнуті міметичні оповіді про державотворчі моменти в історії Київської Русі, функціонально вони відіграють роль основних виразників теми та ідеї твору, яка розгортається послідовно, плавно перетікаючи від одного повідомлення до іншого.

Літописна повість – це специфічний оповідний жанр, утворений на основі короткого повідомлення про смерть того чи іншого князя. Цей різновид оповіді пройшов кілька ступенів еволюції, набуваючи рис некрологу, а згодом агіографічного твору. Поєднавши в собі елементи всіх цих жанрів, повість переросла в окремий жанр, явище, характерне для літератури доби Київської Русі.

У порівнянні з іншими структурними одиницями літописного наративу (інформативними повідомленнями, літописними оповіданнями та повістями) міфопоетичні оповіді

характеризуються сюжетністю; наявність великої кількості деталей та прямої мови дійових осіб міметизує оповідь, розгортає її, унаочнює, надає «голосу». Міфопоетичні оповіді відіграють роль сюжетно-змістових центрів літопису, оскільки не фіксують, а ілюструють історичні моменти, не «прокручують» їх перед очима читача, а «інсценізують», «розігрують у ролях», залучаючи при цьому велику кількість деталей та подробиць.

Цикли оповідей, пов'язані між собою єдністю об'єкта оповіді та рядом внутрішніх зв'язків, об'єднуються в літописні біографії. Вони характеризуються розгалуженою структурою – містять оповіді, різні за обсягом, стилем наратування, джерелами походження. Літописні біографії акумулюють усі відомості про значних людей часів Київської Русі, дозволяють побачити їхні цілісні образи та визначити місце у політичній системі Київської Русі.

Усі структурні елементи підтримують єдину наративну стратегію «Повісті врем'яних літ», спрямовану на розкриття основної ідеї твору – відтворення та возвеличення історії Київської Русі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Марчук К. Особливості наративу в літописній біографії князя Володимира / Катерина Марчук // Науковий вісник : зб. наукових праць. – Миколаїв, 2012. – Вип. 4.9. – С. 109–114 (0,3 др. арк.).
2. Марчук К. Рецепція Біблії в «Повісті врем'яних літ» / Катерина Марчук // Літературний процес : методологія, імена, тенденції : [зб. наукових праць]. – К., 2012. – №4 – С. 108–111 (0,2 др. арк.).
3. Марчук К. Метафора смаку у «Повісті врем'яних літ» / Катерина Марчук // Сучасні літературознавчі студії : зб. наукових праць. – К., 2012. – Вип. 9– С. 290–297 (0,4 др. арк.).
4. Марчук К. Гендерний аспект у «Повісті врем'яних літ» / Катерина Марчук // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Миколаїв, 2012. – Т. 200. Вип. 188.– С. 50–54 (Серія «Філологія. Літературознавство») (0,2др. арк.).
5. Марчук К. Візантійсько-болгарські впливи на формування тексту «Повісті врем'яних літ» / Катерина Марчук // Вісник Черкаського університету – Черкаси, 2012. – Вип. 26 (239) – С. 10–15 – (Серія «Філологічні науки»).(0,3 др. арк.).
6. Марчук К. «Повість врем'яних літ»: діалог із Біблією / Катерина Марчук // Проблеми сучасного літературознавства : зб. наукових праць. – Одеса: Астропринт, 2012. – Вип. 16.– С. 314–324 (0,5 др. арк.)
7. Марчук К. Інформативні повідомлення як структурна одиниця літописного наративу (за матеріалом «Повісті врем'яних літ») / Катерина Марчук // Spheres of culture/ - Vol. III. – Lublin, 2012. – S. 68-74 (0,2 др. арк.).
8. Марчук К. Літописне оповідання з погляду наратології / Катерина Марчук // Науковий вісник : зб. наукових праць. – Миколаїв, 2013. – Вип. 4.12. – С. 146–150 (0,3 др. арк.).
9. Марчук К. Релігійна картина світу «середньовічного українця» / Катерина Марчук // Наука і освіта : науково-практичний журнал. – Одеса : Південний науковий Центр НАПН України, 2014. – Вип. 5. – С. 53-57 (0,3 др. арк.).

ДОДАТКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ:

1. Марчук К. Оповідна структура «Повісті врем'яних літ» у контексті наративних особливостей літописного жанру / Катерина Марчук // Літературознавчі студії. – Вип. 4. – Житомир, 2010. – С. 128-136 (0,3 др. арк.).
2. Марчук К. Фокалізація та наративне оформлення «Повісті врем'яних літ» / Катерина Марчук // Перша спроба : зб. матеріалів. – Вип. 4. – Житомир, 2010. – С. 66-77 (0,4 др. арк.).

3. Марчук К. Екстрадієгетичний наратор у «Повісті врем'яних літ» / Катерина Марчук // Житомирські літературознавчі студії. – Вип. 7. – Житомир, 2013. – С. 283-289 (0, 3 др. арк.).

АНОТАЦІЇ:

Марчук К. А. Наративні структури «Повісті врем'яних літ». – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ, 2015.

Дисертацію присвячено вивченню наративних структур «Повісті врем'яних літ» шляхом наративної інтерпретації тексту літопису, яка передбачає виявлення різних способів викладу матеріалу. У дослідженні проаналізовано наративні особливості літописного тексту, способи оприявлення оповідача у художньому світі літопису, розглянуто проблему авторства «Повісті врем'яних літ» крізь призму наратології, питання літописного хронотопу як наративної категорії. Визначено типологію інформативних повідомлень, досліджено сюжетну структуру циклу оповідей, структурні особливості міфопоетичних оповідей, розглянуто наративні особливості літописних оповідань, композицію літописних повістей. Дослідження наративних структур спрямоване на виявлення особливостей середньовічної авторської свідомості, специфіки літописного жанру. Результати дослідження дозволяють стверджувати наявність чіткої наративної стратегії в «Повісті врем'яних літ», яка проявляється через цитований та наратизований дискурси, дієгетичний та міметичний тип письма, особливості фокалізації, специфіку хронотопу, через вибір типу наратора. Незважаючи на розгалужену структуру, багатоманітність наратування, літопис становить собою єдину композиційно організовану розповідь, ідейне та художнє ціле.

Ключові слова: літопис, автор, наратив, наратор, хронотоп, інформативне повідомлення, міфопоетична оповідь, літописне оповідання, цикл оповідей, літописна повість.

Марчук К. А. Нарративные структуры «Повести временных лет». – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Институт литературы им. Т. Г. Шевченко НАН Украины. – Киев, 2015.

Диссертация посвящена изучению нарративных структур «Повести временных лет». Исследование осуществлено путем нарративной интерпретации текста летописи, которая предполагает выявление различных способов изложения материала. В этом случае особое значение приобретает текстовая материя.

В работе предпринята попытка рассмотреть произведение средневековой литературы как объект нарратологии. В исследовании рассмотрены нарративные особенности летописного текста, способы олицетворения рассказчика в художественном мире летописи, изучена проблема авторства «Повести временных лет» сквозь призму нарратологии, вопрос летописного хронотопа как нарративной категории. Определена типология информативных сообщений, исследована сюжетная структура цикла рассказов, структурные особенности мифопоэтических сказаний, рассмотрены нарративные особенности летописных рассказов, композиция летописных повестей. Исследование нарративных структур способствовало выявлению особенностей средневековой авторского сознания, специфики летописного жанра.

Нарративное структурирование «Повести временных лет» зависело от жанровых повествовательных особенностей. Несмотря на максимальную подчиненность существующим правилам писательского этикета, средневековый писатель сознательно выбирает способ и вид нарратирования в зависимости от поставленной цели. Можно проследить, каким образом автор структурирует свой рассказ, какой тип наррации выбирает, чтобы четко и понятно передать основной замысел произведения.

Нарративная стратегия «Повести временных лет» находит свое выражение через цитированный и наратизированный дискурс, диегетический и миметический типы письма, особенности фокализации, специфику хронотопа, выбор типа рассказчика. В рамках летописного текста функционирует сразу несколько рассказчиков, однако летопись при этом не теряет целостности, поскольку в этой полифонии доминирует один мощный и объединяющий голос – голос экстрадиегетического рассказчика, который направляет рассказ, поддерживает структурную целостность произведения.

Особенности изложения в «Повести временных лет» позволяют выделить в пределах ее нарративной структуры информативные сообщения, летописные рассказы, мифопоэтические сказания, циклы рассказов и летописные повести. Информационные сообщения – это своеобразные конспекты летописца, свойством которых является протокольность изложения, точность дат, имен, географических названий. Они способствуют динамике повествования за счет диегетичного ее оформления, «сжатие» хронотопа и «монтажа» событий, второстепенных по основному замыслу произведения. Летописные рассказы, в отличие от информативных сообщений, наоборот, замедляют, «разворачивают» рассказ благодаря миметическому оформлению материала, сюжетности изложения, функционально они играют роль основных выразителей темы и идеи произведения. Мифопоэтические повествования характеризуются сюжетностью, наличие большого количества деталей и прямой речи действующих лиц миметизует рассказ, разворачивает его, ясно показывает, представляет «голоса». Циклы рассказов, связаны между собой единством объекта повествования и рядом внутренних связей, объединяются в летописные биографии. Они характеризуются достаточно разветвленной структурой – содержат повествования, разные по объему, стилю наратования, источниками происхождения. Летописные биографии аккумулируют все сведения о значимых людях времен Киевской Руси, позволяют увидеть их целостные образы и определить в политической системе Киевской Руси. Летописные повести – это тексты специфического повествовательного жанра, созданного на основе короткого сообщения о смерти того или иного князя.

Итак, уже в древней украинской прозе прослеживается определенная нарративная стратегия, согласно которой структурировался весь летописный материал. Несмотря на разветвленную структуру, многообразие наратирования, бесспорным остается тот факт, что летопись является единым композиционно организованным рассказом, единым идейным и художественным целым.

Ключевые слова: летопись, автор, нарратив, рассказчик, хронотоп, информативное сообщение, мифо-поэтическое повествование, летописный рассказ, цикл рассказов, летописная повесть.

Marchuk K.A. Narrative structures of "Tale of Bygone Years" – Manuscript.

The dissertation on competition of the scientific degree of the candidate of filological sciences, speciality 10.01.01 – Ukrainian literature. – Shevchenko Institute of Literature of National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2015.

Dissertation is denoting studying narrative structures "Tale of Bygone Years". Research conducted by narrative interpretation of the text chronicle, which involves identifying the different ways presenting the material.

The study analyzes the narrative features of chronicle text, ways of presenting the narrator in the art world of chronicle, deals with the problem of authorship "Tale of Bygone Years" through the prism of narratology, the issue of chronotop as a narrative category. Defined the typology of informative messages, researched the plot structure the cycle of stories, structural features of mythopoeic stories, considered the narrative features of chronicles stories, composition of chronicles stories. The study of narrative structures aimed at identifying features of the medieval author consciousness, specific of chronicle genre.

Results of the study allow us to assert the presence of clear narrative strategy in "Tale of Bygone Years", which manifests itself through the quoted and narrative discourses, dietetic and mimetic type of writing, peculiarities of focalization, specific of chronotop, by selecting the type of narrator. Despite the extensive structure, diversity of narrative, chronicle is a unified composition organized story, the only ideological and artistic whole.

Key words: chronicle, author, narrative, narrator, chronotop, an informative message, mythical and poetical narrative, chronicle story, the cycle story, chronicles novel.